

UNIVERSITETET I OSLO

Matematisk Institutt

EKSAMEN I: **STK 2130: Modellering av stokastiske prosesser**
TID FOR EKSAMEN: **Onsdag 9. juni 2010, 9:00–12:00**
HJELPEMIDLER: **Kalkulator, «Formelsamling til STK1100 og STK1110»**

Oppgavesettet er på fire sider og består av fire oppgaver.

Oppgave 1

VENTETIDEN ER OVER, og denne oppgaven omhandler ventetider og Poisson-prosesser.

- (a) La $X = \{X(t): t \geq 0\}$ være en Poisson-prosess med parameter λ . Forklar kort hva dette innebærer.
- (b) La T være tidspunktet for den første hendelse for X -prosessen. Vis at T har sannsynlighetstetthet

$$f(t) = \lambda e^{-\lambda t} \quad \text{for } t \geq 0.$$

Denne fordelingen har forventning $1/\lambda$ og varians $1/\lambda^2$ (hvilket du ikke er bedt om å vise ved denne anledning).

- (c) Anta nå at $Y = \{Y(t): t \geq 0\}$ er nok en Poisson-prosess, uavhengig av den første, og med den samme rateparameter λ . I tillegg til T , tidspunktet for første hendelse i X -prosessen, se på T' , tidspunktet for første hendelse i Y -prosessen. Vis at T_{\min} , tidspunktet for den første av de to hendelser, altså $T_{\min} = \min(T, T')$, også er eksponentialfordelt, og sett opp dens forventning.
- (d) Vi skal også se på T_{\max} , tidspunktet for den andre av de to hendelser, altså $T_{\max} = \max(T, T')$. Finn dennes sannsynlighetsfordeling og forventning.
- (e) Hver sannsynlighetsfordeling på $[0, \infty)$ har en såkalt hazardrate; definer denne. Finn så eksplisitte formler for hazardratene til variablene T_{\min} og T_{\max} .
- (f) Vis at prosessen $Z = X + Y$, altså definert ved $Z(t) = X(t) + Y(t)$ for $t \geq 0$, danner en ny Poisson-prosess. Generaliser dette resultatet.

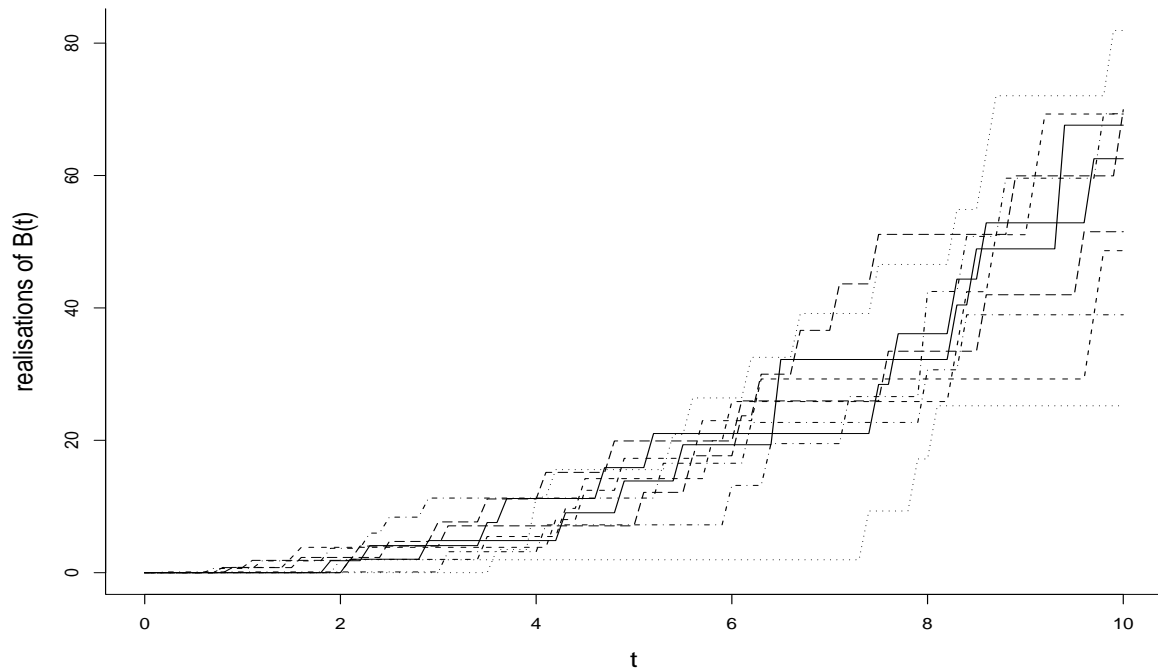
Oppgave 2

NOEN PROBLEMER ER MER SAMMENSATTE enn andre, og her skal vi se på et par varianter av de såkalte sammensatte Poisson-prosesser.

- (a) La som i foregående oppgave $X = \{X(t): t \geq 0\}$ være en Poisson-prosess med parameter λ , og se på prosessen

$$A(t) = \sum_{i=1}^{X(t)} Y_i \quad \text{for } t \geq 0.$$

Her er Y_1, Y_2, \dots en sekvens av uavhengige variable med samme fordeling, med en viss forventning ξ og standardavvik σ ; Y_i -ene er dessuten uavhengige av X -prosessen. Summen har altså $X(t)$ ledd, på tid t ; dersom $X(t) = 0$ er det ingen ledd i summen, som derfor, i et slikt tilfelle, defineres til null. Finn forventning og varians til $A(t)$.

Figur: Ti simulerte realisasjoner av prosessen $B(t)$ fra oppgave 2.

(b) Så skal vi se på en annen type sammensatt prosess, nemlig

$$B(t) = \sum_{i=1}^{X(t)} S_i = S_1 + \dots + S_{X(t)} \quad \text{for } t \geq 0,$$

der $S_1 < S_2 < S_3 < \dots$ er tidspunktene for de hendelser som opptrer i X -prosessen. Finn forventningen til $B(t)$.

(c) Om du får tid, finn også variansen til $B(t)$.

Oppgave 3

EN PROSESS X_0, X_1, X_2, \dots befinner seg til enhver tid i en av tilstandene 0, 1, 2, og vi skal anta at den danner en Markov-kjede med matrise av overgangssannsynligheter

$$\mathbf{P} = \begin{pmatrix} 1-p & p & 0 \\ 1-p & 0 & p \\ \frac{1}{3} & \frac{1}{3} & \frac{1}{3} \end{pmatrix},$$

der p er en parameter i $(0, 1)$.

(a) Gjør rede for om tilstandene er rekurrente eller transiente. Hva er Markov-kjedens periode?

- (b) Beregn sannsynligheten $P_{0,0}^{(2)}$ for at $X_2 = 0$, gitt at $X_0 = 0$.
 (c) Finn sannsynlighetene

$$P(X_{88} = j | X_{87} = 0, X_{89} = 0) \quad \text{for } j = 0, 1, 2.$$

- (d) Sett opp ligninger til bestemmelse av (π_0, π_1, π_2) , Markov-kjedens ekvilibriumsfordeling. – Disse ligningene er ikke vanskelig å løse, men det trenger du ikke gjøre innenfor eksamenstiden; løsningen er

$$(\pi_0, \pi_1, \pi_2) = \left(\frac{2-p}{2+p+3p^2}, \frac{2p}{2+p+3p^2}, \frac{3p^2}{2+p+3p^2} \right).$$

- (e) Anta kjeden starter i $X_0 = 0$, og la T_0 være den tid som går før kjeden igjen befinner seg i 0. Hva er forventningen til T_0 ?
 (f) La W være tidspunktet der kjeden første gang er i tilstand 2, altså $\min\{n \geq 0: X_n = 2\}$, og definer

$$u_i = E(W | X_0 = i) \quad \text{for } i = 0, 1, 2.$$

Hva er u_2 ? Sett opp ligninger til bestemmelse av u_0 og u_1 , og løs disse ligningene, om du får tid.

Oppgave 4

EN TIDSKONTINUERLIG MARKOV-PROSESS $X = \{X(t): t \geq 0\}$ beveger seg mellom tilstandene 0, 1, 2 med infinitesimale rater

$$\begin{aligned} P_{0,1}(h) &= 2\lambda h + o(h), & P_{0,2}(h) &= \lambda h + o(h), \\ P_{1,0}(h) &= \lambda h + o(h), & P_{1,2}(h) &= \lambda h + o(h), \\ P_{2,0}(h) &= \lambda h + o(h), & P_{2,1}(h) &= 2\lambda h + o(h). \end{aligned}$$

Her er som vanlig $P_{i,j}(t) = P(X(t) = j | X(0) = i)$, for $i, j = 0, 1, 2$.

- (a) Sett opp prosessens infinitesimale generator, altså matrisen $R = P'(0)$ bestående av elementene $P'_{i,j}(0)$.
 (b) La (p_0, p_1, p_2) være prosessens ekvilibriumsfordeling, altså

$$p_j = \lim_{t \rightarrow \infty} P_{i,j}(t) \quad \text{for } j = 0, 1, 2.$$

Sett opp ligninger for bestemmelse av disse, og løs ligningene.

- (c) Anta prosessen starter i tilstand 0, og la T være den tid som går før prosessen forlater denne tilstanden, altså

$$T = \min\{t > 0: X(t) = 1 \text{ eller } X(t) = 2\}.$$

Vis at $P(T \leq t) = 1 - e^{-3\lambda t}$ for $t \geq 0$.

- (d) Vi skal nå anta at X -prosessen studert over stammer fra en populasjon av lignende prosesser, der de individuelle prosesser har forskjellige verdier for parameteren λ . Vi antar spesifikt at λ -ene i denne populasjonen har en eksponensiell fordeling med forventning 1. Hva er nå sannsynligheten for at en prosess som starter i tilstand 0 fortsatt ikke skal ha forlatt denne i løpet av tidsintervallet $[0, t]$?